

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

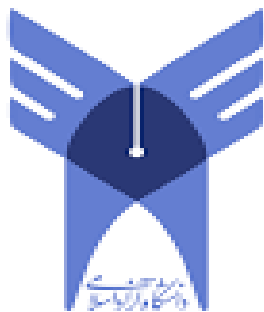
سازمان پژوهش و فناوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیاباری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه‌ایست جایگاه دانشگاه در اتمای فرهنگ و تمدن بشری، مادانشجویان و اعضاء هیات علمی و اعضاء هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می‌گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت‌های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعقیب می‌کنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه‌ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به‌شائبه‌های غیر علمی می‌آلیند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب‌داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشتهار نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم‌ها و حرمت‌ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب‌داری خودداری از هرگونه حرمت‌شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، پرسنل، حیوان و نبات و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان‌ها و کشورهای دیگر و نهاد‌های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت‌جویی: تلاش در راستای پی‌جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان‌سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بهکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه الهیات

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و حقوق جزا

عنوان:

مبانی فقهی و حقوقی مواد ۳، ۱۰ و ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی

مصوب ۱۳۹۴

استاد راهنما:

دکتر هادی عظیمی

استاد مشاور:

دکتر سید علی پورمنوچهری

نگارش:

آمنه عشق پرست مجازی

تابستان ۱۳۹۷

تقدیم به:

پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه اثار و از خودگذشتگی

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امید بخش وجودشان که در این سردترین روزگار ان بهترین پشتیبان است

به پاس قلب های بزرگشان که فریادرس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می گراید

و

به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش

نمی کند

تقدیم به تمام کسانی که مراد این راه یاری و راهنمایی کردند.

مشکرو قدردانی:

از استاد محترم خود جناب دکتر هادی عظیمی که با صبر و بردباری از ابتدای انتخاب موضوع و عنوان این پایان نامه و همچنین در طی

تمامی مراحل تحقیق و نگارش بار باره نقطه نظرات و راهنمایی‌های سازنده‌شان کماک بنده بودند کمال سپاس و قدردانی را دارم. و با تشکر و

قدردانی از استاد ارجمند جناب دکتر سید علی پور منوچهری که در طول دوره تحصیل از بیچ راهنمایی‌ها برای اینجانب که همه عزیزانی که

طلب یاری نموده اند دریغ نکرده اند و نمی‌کنند و از همه کسانی که مراد این راه همراهی کردند.

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب آمنه عشق پرست مجازی، دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته/دکترای تخصصی در رشته الهیات-فقه و حقوق جزا که در تاریخ ۱۳۹۷/۰۶/۰۶ از پایان نامه/ رساله خود تحت عنوان مبانی فقهی و حقوقی مواد ۳، ۱۰ و ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴ با کسب نمره ۱۷/۵۰ و درجه بسیار خوب، دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

(۱) این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

(۲) این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: آمنه عشق پرست مجازی

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

(فرم ب)

فرم اطلاعات پایان نامه های کارشناسی ارشد

نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی	کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۶۱۰۱۷
نام و نام خانوادگی دانشجو: آمنه عشق پرست مجازی شماره دانشجویی: ۹۵۰۰۳۴۸۹۵ تعداد واحد پایان نامه: ۶ تاریخ صدور کد: ۱۳۹۷/۰۴/۱۰	تاریخ تصویب پروپوزال: ۹۶/۰۹/۲۰ سال و نیمسال اخذ پایان نامه ها: نیمسال دوم ۱۳۹۶-۱۳۹۷ نام و نام خانوادگی استاد راهنما: دکتر هادی عظیمی نام و نام خانودگی استاد مشاور: دکتر سید علی پور منوچهری
تاریخ دفاع از پایان نامه: ۱۳۹۷/۰۶/۰۶ رشته تحصیلی: الهیات- فقه و حقوق جزا	نمره پایان نامه به عدد: ۱۷/۵۰ نمره پایان نامه به حروف: هفده و پنجاه
عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد: مبانی فقهی و حقوقی مواد ۳، ۱۰ و ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی مصوب	
<p>چکیده پایان نامه: (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج بدست آمده):</p> <p>با تدریج آیات و روایات وارده در خصوص ادای دین در می یابیم که پرداخت دین از سوی مدیون واجب است . با توجه به وجوب مقدمه ی واجب ؛ اشتغال به کار مدیون در صورتیکه در حد توان فرد و متناسب با شئون وی باشد براو واجب می گردد. مقنن به تبعیت از شرع مجازاتهای جایگزین حبس را در قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی گنجانده است. انتظار و فرصت دادن به مدیون معسر در ادای دین، بر مبنای آیه و ان کان ذو عسره فنظره الی میسره تا حصول یسرتجویز شده است .</p> <p>قانونگذار در تدوین قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی ضمن تدبیر راهکارهایی برای وصول محکوم به و احقاق حق محکوم له، در صدد است حتی الامکان حقوق محکوم علیه نیز حفظ شود. برای نیل به این مقصود در صورت اثبات اعسار، آزادی محکوم علیه را حتی در صورت عدم صدور حکم قطعی پیش بینی نموده که همسو با سیاست کیفری حبس زدایی و کاهش جمعیت کیفری است . در خصوص محکوم علیه متمکن ممتنع از پرداخت دین، با تجویز توقیف و فروش اموالش، امکان استیفای محکوم به را فراهم نموده است.</p> <p>نظر به اینکه همه افراد حق حیات دارند لاجرم می بایست حداقلی از امکانات زندگی برخوردار باشند که در این راستا نهاد مستثنیات دین در فقه و به تاسی از آن در قانون پیش بینی شده است.</p> <p>کلیدواژگان: اعسار، محکومیت مالی، مستثنیات دین، مجازاتهای جایگزین حبس، حبس زدایی</p>	

توجه: ۱- این فرم باید تایپ شده تحویل داده شود. ۲- چکیده فوق همان چکیده پایان نامه است.

تاریخ و امضاء: مناسب است مناسب نیست

نظر استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده:
۱	مقدمه
	فصل اول: کلیات تحقیق و واژه شناسی
۶-۱-۱	کلیات تحقیق
۶-۱-۱-۱	بیان مسأله
۶-۱-۱-۲	اهمیت و اهداف پژوهش
۶-۱-۱-۳	سوالات پژوهش
۶-۱-۱-۴	فرضیه ها
۶-۱-۱-۴-۱	فرضیه اصلی
۶-۱-۱-۴-۲	فرضیه های فرعی
۶-۱-۱-۵	ساختار
۶-۱-۱-۶	پیشینه تحقیق
۶-۱-۲	واژه شناسی
۶-۱-۲-۱	اعسار و افلاس
۶-۱-۲-۲	دین
۶-۱-۲-۳	مستثنیات
۶-۱-۲-۴	محکوم علیه
۶-۱-۲-۴	در معنای فقهی محکوم علیه به مکلف و مخاطب حکم شارع گفته می شود. در این معنا محکوم علیه، از ارکان حکم بوده و عبارت است از مکلفی که خطاب شارع مقدس به فعل او تعلق گرفته است
۶-۱-۲-۵	محکوم له
۶-۱-۲-۶	ملائت
۶-۱-۲-۷	حقوق موضوعه
۶-۱-۲-۸	حبس

مفهوم حقوقی حبس: در حقوق جزا حبس عبارت است از سلب آزادی و اختیار در مدت معین و یا نامعین که در آن زمان حالت انتظار و ترخیص نباشد و گرنه توقیف (= بازداشت) خوانده می شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ۱۶۴/۳)..... ۱۷.

۱-۲-۹- ممتنع ۱۸

فصل دوم: مبانی فقهی حقوقی و وجوب ادای دین و تکلیف محکوم علیه به تکسب و عدم جواز حبس

۱-۲-۱- مبانی فقهی حقوقی و وجوب ادای دین ۲۰

۲-۲- تکلیف محکوم علیه به تکسب: ۲۴

۱-۲-۲- وجوب تکسب از نظر شرع: ۲۴

۲-۲-۲- اشتغال به کار مدیون در حقوق و رویه موجود: ۲۸

۲-۳- عدم جواز حبس در فقه و حقوق ایران و نوآوریهای قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی ۳۵

۱-۳-۲- مبانی فقهی عدم جواز حبس در صورت اعسار مدیون ۳۵

۱-۳-۲- آیات قرآن مبنی بر عدم جواز حبس ناشی از محکومیتهای مالی: ۳۵

۲-۳-۱- روایات دال بر ممنوعیت حبس در صورت اعسار: ۳۸

۳-۱-۳- سیره فقها در مورد مسئولیتهای ناشی از دین و اعسار ۴۲

۲-۳-۲- عدم جواز حبس در حقوق موضوعه ایران ۴۴

۱-۲-۳-۲- جواز حبس محکوم علیه تا زمان اثبات اعسار یا رضایت محکوم له یا ادای دین (ماده ۳ ق.ن.ا.م.م): ۴۴

۲-۲-۳-۲- جواز حبس در صورت عدم پرداخت اقساط (ماده ۱۸ ق.ن.ا.م.م): ۵۵

۳-۳-۲- نوآوریهای ق.ن.ا.م.م جهت عدم حبس مدیون معسر: ۵۹

۱-۳-۳-۲- اختیاری بودن توسل محکوم علیه به شهادت شهود و کفایت ارائه شهادتنامه کتبی ۲ شاهد

برای اثبات دعوای اعسار (ماده ۸ ق.ن.ا.م.م) ۵۹

۲-۳-۳-۲- تصریح شهود به داشتن اطلاعات از وضعیت معیشتی محکوم علیه (ماده ۹ ق.ن.ا.م.م): ۶۱

فصل سوم: تمهیدات مقنن جهت دستیابی به اموال محکوم علیه و جلوگیری از تضییع حقوق محکوم له

۱-۳- تکلیف محکوم علیه به منظم کردن لیست دارایی به دادخواست اعسار: (ماده ۸ ق.ن.ا.م.م) ۶۴

۲-۳- تکلیف محکوم له به اثبات ملائت محکوم علیه (ماده ۷ ق.ن.ا.م.م) ۶۵

۳-۳- تکلیف دادگاه به استعلام در مورد وضعیت مالی محکوم علیه (ماده ۱۰ ق.ن.ا.م.م): ۶۹

۴-۳- تعیین مجازات برای معسرین به تقصیر (ماده ۱۷ ق.ن.ا.م.م) ۷۱

۵-۳- تکلیف بانک مرکزی به پاسخ به استعلام در معرفی اموال محکوم علیه (ماده ۱۹ ق.ن.ا.م.م) ۷۳

۶-۳- تعیین مجازات برای مسئولین مراکز در صورت عدم پاسخ به مراجع (ماده ۲۰ ق.ن.ا.م.م) ۷۶

- ۳-۷- پیش بینی ممنوعیت خروج برای محکوم علیه (ماده ۲۳ ق.ن.ا.م.م)..... ۷۷
- ۳-۸- امکان استیفاء در صورت تبدیل قهری مستثنیات دین به مال دیگر: (ماده ۲۵ ق.ن.ا.م.م)..... ۷۸
- ۳-۹- تعیین مجازت برای مرتکبین انتقال مال با انگیزه فرار از ادای دین (ماده ۲۱ ق.ن.ا.م.م) :
..... ۷۸
- ۳-۹-۱- مبانی جرم انگاری انتقال مال به قصد فرار از تأدیه دین:..... ۷۸
- ۳-۹-۲- ماهیت جرم انتقال مال به قصد فرار از ادای دین:..... ۸۰
- ۳-۹-۳- مقایسه ماده ۲۱ ق.ن.ا.م.م و ماده ۲۱۸ اصلاحی ق.م:..... ۸۰
- ۳-۹-۴- ماهیت حقوقی معامله به قصد فرار از ادای دین:..... ۸۱
- ۳-۱۰- تسری احکام این قانون به اشخاص حقوقی و قابلیت اعمال در آراء سایر مراجع (مواد ۲۶ و ۲۷ ق):..... ۸۲

فصل چهارم

مبانی فقهی و حقوقی مستثنیات دین و ابداعات قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی

- ۴-۱- مبانی فقهی مستثنیات دین ۸۵
- ۴-۲- مستثنیات دین در نظم حقوقی ایران:..... ۸۹
- ۴-۲-۱- مستثنیات دین از منظر قانون اجرای احکام مدنی..... ۹۴
- ۴-۲-۱-۱- مرجع رفع اشکال در اجرای حکم (ماده ۲۵ ق.اج.اح.م) :..... ۹۴
- ۴-۲-۱-۲- استثنائات حل اختلاف در زمان اجرای حکم (مواد ۲۶ و ۲۷ ق.اج.اح.م) : ۹۵
- ۴-۳- مستثنیات دین از منظر قانون آئین دادرسی مدنی:..... ۹۵
- ۴-۳-۱- ممنوعیت توقیف مستثنیات دین (ماده ۵۲۳ ق.آ.د.م) : ۹۵
- ۴-۳-۱-۱- اموال مشمول نهاد مستثنیات دین (ماده ۵۲۴ ق.آ.د.م) : ۹۶
- ۴-۳-۱-۲- ملاک و مرجع تشخیص تناسب مال با شأن محکوم علیه (ماده ۵۲۵ ق.آ.د.م) :..... ۹۸
- ۴-۳-۱-۳- تأثیر فوت محکوم علیه بر توقیف (مواد ۵۲۶ و ۵۲۷ ق.آ.د.م) :..... ۹۹
- ۴-۳-۲- مستثنیات دین در قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی..... ۹۹
- ۴-۳-۲-۱- اموال مشمول نهاد مستثنیات دین (ماده ۲۴ ق.ن.ا.م.م):..... ۹۹
- ۴-۳-۲-۲- شرایط توقیف و فروش مستثنیات دین (ماده ۲۵ ق.ن.ا.م.م):..... ۱۰۲
- ۴-۳-۳- نوآوریهای قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی در زمینه مستثنیات دین:..... ۱۰۳
- ۴-۳-۳-۱- خروج افراد تحت تکفل از مسکن متناسب با شأن عرفی مدیون کتب و ابزار تحقیق و سپرده به موجر:..... ۱۰۳
- ۴-۳-۳-۲- خارج شدن خودرو از مستثنیات دین :..... ۱۰۳
- ۴-۳-۳-۳- وارد شدن تلفن مورد نیاز به مستثنیات دین (بند و ماده ۲۴)..... ۱۰۴

- ۴-۳-۳-۴- وارد شدن مبلغ سپرده به ماجر طبق شرایطی به مستثنیات دین (بند ز ماده ۲۴):.....۱۰۵
- ۴-۳-۳-۵- امکان استیفاء در صورت تبدیل قهری مستثنیات دین به مال دیگر (تبصره ۲ ماده ۲۴):.....۱۰۵
- نتیجه :.....۱۰۶
- خلاء های قانونی:.....۱۰۹
- راهکارها:.....۱۱۴
- منابع و مآخذ:.....۱۱۷
- ضمائم و پیوست ها.....۱۲۲

چکیده:

با تدبدرآیات و روایات وارده در خصوص ادای دین در می یابیم که پرداخت دین از سوی مدیون واجب است. با توجه به وجوب مقدمه ی واجب؛ اشتغال به کارمدیون در صورتیکه در حد توان فرد و متناسب با شئون وی باشد براو واجب می گردد. مقنن به تبعیت از شرع مجازاتهای جایگزین حبس را در قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی گنجانده است. انظار و فرصت دادن به مدیون معسر در ادای دین، بر مبنای آیه و ان کان ذو عسره فنظره الی میسره تا حصول یسرتجویز شده است.

قانونگذار در تدوین قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی ضمن تدبیر راهکارهایی برای وصول محکوم به و احقاق حق محکوم له، درصدد است حتی الامکان حقوق محکوم علیه نیز حفظ شود. برای نیل به این مقصود در صورت اثبات اعسار، آزادی محکوم علیه را حتی در صورت عدم صدور حکم قطعی پیش بینی نموده که همسو با سیاست کیفری حبس زدایی و کاهش جمعیت کیفری است. در خصوص محکوم علیه متمکن ممتنع از پرداخت دین، با تجویز توقیف و فروش اموالش، امکان استیفای محکوم به را فراهم نموده است.

نظر به اینکه همه افراد حق حیات دارند لاجرم می بایست حداقلی از امکانات زندگی برخوردار باشند که در این راستا نهاد مستثنیات دین در فقه و به تاسی از آن در قانون پیش بینی شده است.

کلیدواژگان: اعسار، محکومیت مالی، مستثنیات دین، مجازاتهای جایگزین حبس، حبس زدایی

مقدمه

قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی یکی از قوانین مهم تصویب شده بعد از انقلاب اسلامی می باشد. این قانون از مقوله اجرای احکام کیفری و از قوانین شکلی کیفری یا همان آیین دادرسی کیفری است. قوانین شکلی قوانینی هستند که برای پیش گیری از اشتباهات قضایی و اعمال هر چه بهتر عدالت کیفری وضع می شوند و ناظر به قوانین آیین دادرسی کیفری (تعقیب متهم، تحقیق، محاکمه، اجرای حکم و ....) بمعنای وسیع کلمه اند. (آشوری، ۱۳۷۵، ۱۴)

هدف از اقامه دعوا احقاق حق است که این مهم با اجرای حکم بدست می آید. در حقیقت اجرای حکم، مرحله بهره برداری از دادرسی های کیفری است. عدم اجرای دقیق حکم صادره و حتی توأم نبودن آن با یک روش اجرایی معقول و منطقی کلیه زحمات و اقدامات مراجع کیفری ۲ را بر باد می دهد، و نتیجه مورد نظر را تباہ میگرداند. (آخوندی، ۱۳۶۹، ۱۰-۱۱)

اهمیت آیین دادرسی کیفری بر صاحب نظران مسائل جنایی پوشیده نیست تا آنجاکه گفته اند چنانچه به کشوری ناشناخته گام نهد و مشتاق آگاهی از حقوق و آزادیهای فردی و ارزش و اعتباری که ۳ جامعه برای آن قائل است، باشید کافی است به قانون آیین دادرسی کیفری آن مراجعه کنید. (آشوری، ۱۳۷۵، ۱)

نظر به اینکه قانون گذار در تدوین قانون مزبور از حقوق اسلام و منابع فقهی استفاده نموده، لازم و ضروری است که این ریشه ها و مبانی را مورد ارزیابی قرار دهیم تا میزان موفقیت مقنن در این اقتباس را بیابیم. برای این منظور مبانی مسؤولیت در قرآن، سیره فقها و حقوق اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به قاعده، مطابقت حکم شرعی با حکم عقلی ضروری و اجتناب ناپذیر است و از طرفی میدانیم چنانچه امروزه عین حدیث، بدون توجه به سیره عقلاء و مقتضیات زمان، به صورت قانون در آید، در مواردی اشکالات عملی را به وجود خواهد آورد. لذا نباید مقتضیات زمان و مکان در تشریح، ابلاغ و اجرای احکام نادیده انگاشته شود زیرا که زمان و مکان هم در تشریح احکام

و هم در استنباط احکام از منابع شرعی و هم در اجرای احکام الهی تأثیر اجتناب ناپذیری دارد و نزول تدریجی احکام و آیات خداوند، نیز مؤید این امر است.

هدف از وضع قوانین دسترسی آسان آحاد جامعه به عدالت است. زندان بعنوان آخرین راه حل محل نگهداری بزهکاران با هدف اصلاح، بازپروری و بازسازی است نه بدهکاران مالی که قصد کلاهبرداری نداشته و بر اثر حادثه یا نوسانات اقتصادی دچار مشکل شده اند. افزایش جمعیت کیفری در زندان‌ها یکی از دغدغه‌های مهم مسئولان دستگاه قضاست. لیکن امروزه شاهدیم که زندانها مملو از محکومان مالی است که علاوه بر ازدست رفتن سلامت روانی مدیون از هم پاشیدن کیان خانواده و به خطر افتادن آینده فرزاندانش، موجب خروج طیف گسترده ای از افراد فعال اقتصادی از بازارکار شده و نیز بخش عظیمی از بودجه مملکت صرف نگهداری اینگونه زندانیان می شود بدون اینکه محکوم له به حقوق حقه خود نایل شود.

مهم ترین علت کثرت زندانیان مالی، عدم وجود قوانین به روز در این زمینه است. البته در قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۹۴ که مورد تأیید مجمع تشخیص مصلحت نظام قرار گرفته، نسبت به قوانین پیشین مقررات دقیقی راجع به بدهکاران مدنی و کسانی که به علل مختلف اقتصادی و اجتماعی یا فردی یا در اثر رکود و تورم قادر به ایفای تعهدات مالی و قراردادی خود نیستند، وضع شده و سیاست کلی مقنن در تدوین آن بر منع بازداشت بدهکاران مدنی است. در پاره ای از موارد با جرم انگاری به حق، در قبال رفتار ناصواب محکوم علیه در جهت فرار از ادای دین، ابزار کافی را جهت اجرای عدالت و احقاق حقوق دادبرده در اختیار وی قرار داده است. لذا با نگاهی اجمالی به این قانون در می یابیم که قانونگذار دوسیاست اصلی را مدنظر قرار داده و اهتمام و دغدغه ی خود را معطوف به استیفای حقوق محکوم له در کنار حبس زدایی نموده است. در این قانون در مورد شناسایی اموال محکوم علیه پیش بینی شده که بنا به درخواست محکوم له، اموال محکوم علیه از مراجع ذی ربط باید شناسایی شود؛ در حالی که در قانون قبلی حتی قوانین سابق نیز چنین وظیفه ای

برای اجرا به این شکل پیش‌بینی نشده بود. درکنار آن به حقوق معسر واقعی نیز بی توجه نبوده و در ماده ۷ قانون یاد شده بار اثبات اعسار را جز در مواردی که وضعیت سابق مدیون دال بر ملائت وی بوده و یا در عوض دین مالی دریافت کرده، را از دوش وی برداشته است. با توجه به توسعه دامنه مقررات مذکور به سایر آرایه‌هایی که از مراجع غیر دادگستری صدور یافته ولی اجرای آنها بر عهده اجرای احکام دادگستری است همچون آرای صادره از هیئتهای حل اختلاف کارگری و سایر مراجع ذی صلاح گستره و دامنه آن وسیع تر گردیده است.

باید اذعان داشت که به محکومین مالی که بدون سوء نیت در ورطه بدهکاری افتاده اند نباید به چشم گناهکار و مجرم نگریست و حتی الامکان حبس بعنوان آخرین راه حل و تنها در موارد خاص باید اعمال شود؛ زیرا اولاً: مطابق اصل ۴۰ قانون اساسی هیچکس نمیتواند به خاطر اعمال حق خویش به دیگری ضرر برساند در حالی که در این صورت فرد با اعمال حق خویش و به زندان انداختن مدیون به خانواده او و جامعه ضرر میرساند. ثانیاً: مفاد میثاق بین المللی حقوق بشر (که ایران نیز آنرا پذیرفته است) آن است که حبس به خاطر عدم تأدیه دین ممنوع میباشد. ثالثاً: اینکه حبس نمیتواند عامل تأمین منافع ذینفع باشد چرا که افرادی هستند که بسیاری از موارد از بین حبس و تأدیه دین، حبس را انتخاب میکنند و یا به وسیله اعسار از پرداخت دیون شانه خالی می کنند و عملاً هم محکوم له در بلا تکلیفی به سر میبرد و به حقوق خود نمی رسد.

از نظر دانش جرم شناسی و تئوریهای حقوقی هیچکس آزادی خود را در مقابل اجرای قطعی تعهد یا حسن انجام قرارداد نمی فروشد و نمی توان با آزادی مردم معامله کرد تا در صورت عدم ایفاء متعهد و عدم پرداخت دین به حبس برود. اما علیرغم وجود دلایل مذکور نمیتوان به کلی قایل به عدم مجازات بدهکار بود زیرا این چنین گشاده دستی در حق محکوم علیه، حقوق طلبکان و متعاقب آن حقوق جامعه را تضییع می نماید. بلکه باید در تعیین و انتخاب و اجرای راهکارهای اجبار محکوم علیه به پرداخت محکوم به دقت نمود. یکی از اهداف وضع این قانون کاهش جمعیت کیفری زندانها

با کاستن تعداد محکومین مالی است اما این امر نباید مستمسکی برای بدهکاران مدنی جهت شانه خالی کردن از بار تعهداتشان باشد لذا به نظر می رسد مقنن باید بر روی ضمانت اجراهای دیگر غیر از حبس مدیون نیز مطالعه و دقت نظر داشته باشد همانگونه که فقهای امامیه نیز در بحث اجبار مدیون به پرداخت دین، غیر از حبس، راه حل اشتغال بکار وی جهت اداء دین را نیز پیش بینی نموده اند. زیرا همانطور که پس از مطالبه دین، پرداخت آن، از طرف مدیون واجب و ضروری است برای شخصی که مدیون است و قادر به اشتغال می باشد واجب است با کار و کسب، بدهی خود را بپردازد. چرا که مقدمه واجب، واجب است و نمی توان گفت کار اجباری ممنوع است.

از آنجاکه شناخت و بررسی رشته های علوم انسانی از منظر تئوری و علمی صورت می گیرد، شیوه تحقیق نگارند در این پایان نامه، مالعہ توصیفی، تحلیلی و تطبیقی منابع کتابخانه ای و اینترنتی مربوط به حوزه مورد تحقیق و فیش برداری از آنهاست.

باتوجه به نو و بدیع بودن این قانون سعی در نتیجه گیری از مواد قانونی، پس از بررسی رویه قانونی است.

با عنایت به آثار زیانبار مجازات حبس در خصوص زندانیان و همچنین تأثیر آن در روابط معاملاتی مردم، در این پایان نامه کوشش شده است، علاوه بر بررسی و نقد آثار و تبعات قانون اخیرالذکر، پیشنهاداتی نیز ارائه گردد. تا شاید در اصلاحات بعدی این نکات مورد توجه قانونگذار قرار گیرد. از طرف دیگر با توجه به بازتاب گسترده قانون مزبور در رسانه های گروهی و به تبع آن در سطح جامعه، تشریح و تبیین صحیح آن در افکار عمومی لازم و ضروری به نظر می رسد.

فصل اول

کلیات تحقیق و واژه شناسی

۱-۱- کلیات تحقیق

۱-۱-۱- بیان مسأله

به لحاظ تاریخی قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی گذشته ای طولانی دارد آخرین قانونی که قبل از انقلاب تصویب شد در سال ۱۳۵۲ بود که برخلاف قوانین پیشین خود، حبس را در قبال تخلفات مالی منع می کرد. نظر به اینکه با افزایش تعهدشکنی در جامعه و عدم اجرای حکم علیرغم صدور حکم محکومیت از دادگاه، قانونگذار چاره ای جز شدت عمل ندارد در سال ۱۳۷۷ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی را تصویب نمود؛ که مقرراتش بر قانون اعسار ۱۳۱۳ برتری داشت و نسبت به محکوم علیه بی مهر بود لذا افراد زیادی را روانه زندان نمود. قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴ ادغام دو قانون اخیرالذکر است که تغییرات اساسی در روند حبس محکومین مالی ایجاد کرده و از مهمترین دستاوردهای آن می توان به کاهش چشمگیر ورودیهای معسر به زندان اشاره کرد. قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی از مقوله اجرای احکام کیفری و از قوانین شکلی (آئین دادرسی کیفری) می باشد. با توجه به اینکه حقوق کیفری اسلام مبتنی بر حقوق جزای اسلام و متأثر از قواعد شرع است، مقنن ایرانی به تاسی از قانون اساسی فروض جرم انگاری خود را بر مبانی نظری تعلیمات اسلام و نظرات فقهی استوار نموده است.

در این مجال برآنیم به بررسی مبانی وضع این قانون و انطباق آن با مجاری دین شناسی بپردازیم و ضمن تعیین جایگاه بحث بصورت تحقیقی، به بررسی نقاط قوت و ضعف قانون موجود و ارائه راهکارهایی جهت اصلاح امور می پردازیم.

۱-۱-۲- اهمیت و اهداف پژوهش :

می دانیم که عقاب و مجازات علی الاصول درخور کسانی است که با سوءنیت دست به ارتکاب اعمال مجرمانه ای نظیر کلاهبرداری، سرقت و خیانت در امانت می زنند، نه افرادی که به دلایلی عدیده

از جمله عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی-خارج از اراده- دچار تنگدستی شده وقادر به پرداخت دیون و ایفای تعهدات مالی خود نمی باشند و این منطبق با تعالیم عالیه و روح دستورات شرع و نیز اصول عدالت سازگاری دارد؛ لذا مقنن هم به این امر در تدوین قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی ۹۴ توجه داشته است. از طرف دیگر در محکومیتهای مالی نظیر مهریه-که راهکاری برای تعدیل حقوق زوج در مقابل زوجه می باشد-می توان گفت که تصویب این قانون موجب غیرقابل وصول تر شدن آن شده است. رویکرد در این پژوهش ضمن بررسی آراء و نظرات فقهی و شرع مقدس اسلام به برشمردن چاره جوییهای قانونگذار(علاوه بر حبس زدایی) در جهت حفظ حقوق محکوم له است. زیرا چنانچه می دانیم این وظیفه مقنن است که ضمن جلوگیری از تعدی به حقوق محکومین مالی، حقوق مردم و دولت را از محکومین متمکن که از پرداخت دیون خود امتناع می کنند؛ بگیرد. در تنظیم این پایان نامه دو هدف عمده مورد توجه قرار گرفته است:

هدف اول تبیین دیدگاه واقعی شرع در زمینه نحوه وصول دین از مدیون با عنایت به مقتضیات زمان و مکان و تحولات عظیم اجتماعی است. هدف دیگر نقد مقررات و رویه ی نادرست و غیر عادلانه در مورد محکومین مالی است که ازسویی با عزت نفس و عدالت فردی و اجتماعی تغایر دارد و مانع رشد و توسعه در کشور می شود و از جهت دیگر بدلیل عدم توجه کافی ممکن است با منافع دادبردگان منافات داشته باشد.

۱-۱-۳- سوالات پژوهش:

سؤال اصلی:

مبانی فقهی و حقوقی در تدوین مواد ۳، ۱۰ و ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی کدام است؟

سوالات فرعی:

۱. مبانی فقهی حقوقی وجوب ادای دین و تکلیف محکوم علیه به تحصیل مال و عدم جواز حبس

چیست؟

۲. راهکارهای مقنن برای دستیابی به اموال محکوم علیه در راستای جلوگیری از تضييع حقوق محکوم له کدام است؟

۳. مبانی فقهی حقوقی مستثنیات دین و ابداعات قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۹۴ در خصوص آن چه مواردی است؟

۴. خلاء های قانونی موجود در قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۹۴ کدامند؟

۱-۱-۴- فرضیه ها

۱-۱-۴-۱- فرضیه اصلی

در نظام کیفری اسلام هرچند امهال و انظار داین به مدیون از کارهای پسندیده شمرده شده ، لیکن ادای دین امری واجب است و بر مبنای آیات ، روایات و نظر فقها؛ حبس بدهکار تا زمان پرداخت بدهی جایز است .

قانونگذار در مقررات جدید نحوه اجرای محکومیت‌های مالی ضمن آنکه توجه و اهتمام بیشتر به احقاق حق محکوم له و استیفای حقوق وی داشته، در جهت حبس زدایی و کاهش زندانیان ناشی از استتکاف از پرداخت محکوم به نیز گامهایی موثر برداشته است که اهتمام به این مهم را بانگرشی بر مواد ۳، ۱۰ و ۲۴ این قانون می توان یافت.

۱-۱-۴-۲- فرضیه های فرعی

۱. بر مبنای آیه ۲۸۰ سوره بقره " وان كان ذو عسره فنظره الي ميسره" در صورت احراز اعسار، حبس محکوم علیه منتفی است و بلافاصله از زندان آزاد می شود. علاوه بر نص قرآن می توان به احادیث نیز اشاره کرد از جمله روایتی که شیخ طوسی در تهذیب الاحکام آورده اند ؛ عن الصادق (ع) عن الباقر (ع): " ان كان علیاً یحبس فی الدین فاذا تبین له افلاس و حاجه خلی سبيله ". مبنای قانونی آن نیز ماده ۳ ق.ن.ا.م.م می باشد. که محکوم علیه در صورت عدم پرداخت محکوم به حبس می گردد و